

Könyvszemle

Olvasónapló

Az ELTE Russzisztikai Központjának kiadványa ez a könyv. A szerkesztő, Krausz Tamás, a kelet-európai tanszék vezetője arra utal, hogy a korszakot nem helyes szélsőséges álláspontokról megítélni. A tanulmányok magyar és külföldi szerzői valamiféle méltányos álláspontot igyekeztek érvényesíteni.

A könyv nagyjából első felét teszik ki a tanulmányok. Bartha Eszter PhD-hallgató a kérdés historiográfiáján belül négy áramlatot különböztet meg, ezek mintegy időrendben is követik egymást. A modernizációs irányzat úgy látja, hogy a szovjet korszak kísérlet volt a Nyugattól való elmaradás behozására. A totalitárius az egészet egy csoportba sorolja a faszizmusokkal. A revizionista sokféle magyarázatra hajlik. Ennek voltaképpen egyik alkategóriája az a felfogás, amely a sztálinizmusban egyfajta civilizációt lát. Roberta T. Manning (Boston College) az 1928-as év első felének az eseményeit méri fel: az ellátás válsága miatt a kormányzat erőszakolta a gabona beszolgáltatását, ez ellenállást váltott ki, paraszti lázadások törték ki. A princetoni Stephen Kotkin a bolsevik Magyitogorszkot mutatja be, a semmiből létrehozott bányászvárost, pozitív és negatív oldalaival együtt. Sheila Fitzpatrick (Chicagói Egyetem) a hatalom viszonyát vizsgálja a családhoz, a nehézségeket, a családot elhagyó férjeket, az elhagyott gyerekeket és a fiatalok bűnözését, a család szorgalmazását (ideológiai elutasítások után), a sokgyermekes anyák támogatását, a dolgozó nő dilemmáját a család és a munka közti elsődlegességben, a besúgók szerepét, az öngyilkosságok kérdését (ezeket illet eltagadni vagy

bagatellizálni). Ismertet a hatóságokhoz írt segítségkérő leveleket, de néhány viccet is mint kortünetet. Gabor T. Rittersporn (CNRS, Párizs) az eszmények és a valóság feszítő kettősségét elemzi, még az ellenséges hangú dokumentumok esetében is felveti a kérdést: hiteleseknek tekinthetők-e.

A korszakban egyre többen vették észre az eszmék elárulását. J. Arch Getty (Los Angeles, Kalifornia Egyetem) az 1937-es kulákakció kapcsán mutatja be Sztálin és a helyi hatóságok versengését a kivégzettek és táborba zártak számának növelésében, illetve csökkentésében. Az 1936-os alkotmányban megszabott többes jelölés a választott politikai testületekben a párt- és állami apparátus nagy ellenkezését váltotta ki. Lehet, hogy Sztálin egyfajta „ötödik hadoszlop” ellen kívánt így fellépni. A szerkesztő Krausz Tamás zárótanulmánya a sztálini szocializmus eddigi definícióit elemzi azzal, hogy a kérdéssel még sokáig kell vitákat folytatni.

A könyv második felében a szerkesztő több tárgyi kategóriába csoportosította a dokumentumokat. Az első azt mutatja be – például újságok olvasói leveleinek közlésével –, hogyan látták az emberek mintegy „alulról” a rendszert. A következő rész Sztálin leveleiből válogat. A Molotovhoz írottak a mindent eldöntő Sztálint mutatják be, Solohovval visszaélések ügyében vált leveleket. Anyjához és kislányához, Szvetlánához írt levelei egy fegyelmetlenül érző embert mutatnak be. Néhány szemelvény a Politikai Bizottság tevékenységéről ad képet. A Sztálin-kultuszszal foglalkozó részlet voltaképpen igen töredékes képet ad a kérdéssel. *A háború* című rész pillanatfelvételeket villant fel Moszkva és Kijev helyzetéről. A külpolitikát tárgyaló

részben Majszkij londoni nagykövet 1944-es emlékirataiból közöl részleteket, ezek szerint Magyarország tartós megszállását nem tervezték, viszont a béketárgyalásokon minden kérdésben Magyarország ellen kellett dönten.

A mellékletekben a szokásos bibliográfia, a szerzők és fordítók adatai és a fontosabb szereplők főbb adatai szerepelnek, meg egy névmutató.

A kötet címe a hétköznapiakat igéri, de a sok hivatalos dokumentum közlésével valóban a rendszert is bemutatja. Sok a negatívum, de az őszinte lelkesedés is Sztálin iránt. Egészében véve igen sokszínű kötetről van szó, mely sokféle, akár ellenséges oldalról is bemutatja Sztálint. Az egész rendszer végső értékelésének még nincs itt az ideje, lehetséges, hogy sok útkeresés és kitérő után csupán több évszázad múlva születhet majd valamiféle kiegyensúlyozott végső értékelés. Addig is a hazai felsőfokú történészképzésben, meg egyéb diszciplínákban kitűnően lehet majd hasznosítani a feldolgozások mellett forrásokat is közlő fejezeteket.

(Krausz Tamás szerk.: A sztálinizmus hétköznapijai. Tanulmányok és dokumentumok a Sztálin-korszak történetéről. Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp., 2003, 615 p.)

Az MTA Történettudományi Intézetének szervezésében jelent meg *A Wilhelmstrasse és Magyarország* címen egy fontos dokumentumkiadvány, amelynek annak idején Ránki György volt a kezdeményezője és egyik szerkesztője. Ez a hitleri korszak magyar vonatkozású német külügyi dokumentumait tartalmazta. Ránki akadémikus kezdeményezte e munka valamiféle francia változatát is, itt persze az első világháború utáni helyzet, a trianoni békeszerződés és a későbbi magyar-francia kapcsolatok voltak az érdekesek. A sorozatnak, melyet Ádám Magda és Ormos Mária kezdett kidolgozni, most már az 1922-1927-es éveket feldolgozó IV. kötete jelent meg.

Az első három kötet által tárgyalt időszak is mutatja, hogy Trianon volt itt a fő szempont. Az I. kötet ugyanis az 1918 októberétől 1919 augusztusáig terjedő időszakot ölelte fel, a II. 1919 augusztusától 1920 júniusáig (vagyis a béke megkötéséig), a III. pedig az 1920 júliusától 1921 decemberéig eltelt időszakokkal foglalkozik. Az itt ismertetésre kerülő kötet, mint látható, már hosszabb időszakot fog át.

Valamennyi munkára jellemző, hogy érdemben mindig a francia külügyminisztérium iratanyagát válogatták a szerkesztők, ezért is volt a sorozat eredeti munkacíme a *Quai d'Orsay*, mert ez az utcacím a francia külügyminisztériumot jelenti (ahogy a Wilhelmstrasse a németet 1945-ig). A szövegek – a Wilhelmstrasse-kötettől eltérően, amely csak fordításokat tartalmazott – itt eredeti nyelven jelennek meg, a kötet egyéb részei is francia nyelvűek, elsősorban a jegyzetek.

Ez a kötet, mint a cím is mutatja, valóban a Duna-medence egész térségére kiterjed, tehát a Magyarországgal szomszédos országokra, ha úgy tetszik, az Osztrák-Magyar Monarchia utódállamaira is, bár a középpontban itt is Magyarország áll. Ez a munka arra utal, hogy a francia diplomácia erősen érdeklődött a térség iránt, egy ideig voltaképpen a maga befolyási övezetének igyekezett azt megtartani, de az olasz befolyás miatt ez már a húszas években nem volt ilyen egyértelmű.

A forráskiadvány igen magas szakmai szintet képvisel, ezért nemcsak a magyar történészek használhatják elsőrangú forrásanyagként, hanem a térség egyéb országainak 20. századdal foglalkozó történészei is. És minthogy feltehetően a rémségekkel teli 20. század sokáig foglalkoztatja még a történetírókat, sőt, a szélesebb olvasóközönséget is, ezek a kötetek minden további feldolgozás alapforrását jelentik majd. Ezért is kellett szűk terjedelmi lehetőségeink között legalább röviden felhívni a figyelmet a sorozatra.

(Documents d'archives français sur l'histoire du Bassin des Carpates 1918-

1932. Vol. IV. Janvier 1922 – décembre 1927. Ce volume a été réalisé sous la direction de Magda Adám et Mária Ormos, avec la collaboration de Katalin Litván, avec la participation de László Borhi, István Majoros et Cécile Vrain. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2002, 632 p.)

Még a második világháború utolsó éveiben indított az egyik magyar kiadó, talán az Athenaeum egy „A ... irodalom kincsestára” sorozatot, amelyben például a francia irodalmat Illyés Gyula szerkesztette. Ennek talán utolsó, már a háború után megjelent kötete volt Trócsányi Zoltán válogatása (*Az orosz irodalom kincsestára*). Éppen időben, mondhatni, az államosítás előtti utolsó pillanatban, de a kötelező orosz nyelvtanulás kezdetén jelent meg, s ebben a vonatkozásban nagyon hasznosnak is mutatkozott. Trócsányi akkor éppen az orosz tanszék vezetője volt a pesti (akkor még Pázmány Péter) egyetemen. De válogatása jóformán percekben belül „polgárinak” számított, őt magát sürgősen nyugdíjazták.

Ehhez a korai és a maga idején nagyon is érdekes kötethez képest fél évszázad múltán adta ki Zöldhelyi Zsuzsa – sokáig ugyancsak az orosz nyelvi és irodalmi tanszék vezetője –, a 19. századi klasszikus orosz irodalom elmélyült kutatója Szöke Katalin segítségével ezt az új és persze mindenképpen bővebb válogatást.

Zöldhelyi Zsuzsa az az irodalomtörténész, akít a pártállam idején sem zavartak a hivatalos előírások és elvárások, azt szerette és népszerűsítette, világnézetétől függetlenül, aki jó író és költő volt. Ebben a válogatásban is ez az elsőrendű szempont. Igaz, a 19. század előtti korok vonatkozásában számításba kellett vennie a felsőfokú oktatás kívánalmait is, tehát nem csak remekművek kerültek be az antológiába. De ahol ezeknek már bővebb volt az orosz irodalom, ott gyakorlatilag ez az egyetlen válogatási szempont.

Nyilván az oktatás nagy hasznát veszi majd ennek az antológiának, talán még a felsőfokú orosz irodalomoktatás is. Csakhogy ezen túlmenően a kötet az általános olvasóra is bizton számíthat. Az egyes szerzők szövege elé írt rövid bevezetők szinte egy rövid orosz irodalomtörténettel is felérnek, valóban teljes képet igyekeznek a kötet adni. Remélhető, hogy sok olvasót majd az orosz irodalom további megismerésére is készítet, hiszen ennek ma már nincs politikai vetülete, most már valóban a nagyon is európai klasszikus irodalmat ismerheti meg a könyvből az olvasó. Hetényi Zsuzsa szerkesztésében azóta megjelent egy további, az 1940 utáni irodalomból válogató antológia, hasonló erényekkel, mint az itt ismertetett kötet. Zöldhelyi Zsuzsa és Szöke Katalin válogatásához még többször visszatér majd az is, aki csak ebből kezdi ismerni az orosz irodalmat, de az is, aki eddig is sokat olvasott. Nagyon jól sikerült munka.

(Az orosz irodalom antológiája a kezdetektől 1940-ig. Szerkesztette és válogatta Zöldhelyi Zsuzsa és Szöke Katalin. Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp. 2001, 686 p.)

Az MTA Irodalomtudományi Intézetének Reneszánsz Osztálya kezdeményezte a *Humanizmus és reformáció* sorozatot, amely már jó ideje nagy tekintélyt vívott ki magának és nem csak az irodalomtörténészek körében. Ebben a sorozatban megjelenni már magas rangot jelent.

A fiatal budapesti oktató, Molnár Antal igen szorgos munkával, sokfelé néző gyűjtéssel érdemelte ki már eleve a sorozatban való megjelenést. Az európai, különösen középkori és korai újkor történet egyik kiapadhatatlan forrásanyagát kutatta fel a Vatikáni Levéltár különböző állagaiban, de járt a raguzai (Dubrovnik), a zágrábi és persze a budapesti Országos Levéltárban is. Összegyűjtött adatai érdemben a hódoltság korabeli Magyarországon túlmenően a Balkán egészére

is fényt vetnek. A régebben, különösen a balkáni országokban, a pártállami időkben igen negatívan értékelt katolikus missziók valójában sok vonatkozásban segítették az itteni etnikumok fejlődését, identitásuk megőrzését, és a levéltári adatok a korszak egészére vonatkozóan is igen jelentős tényanyagot hoznak felszínre. A nagyarányú munka igazából a *De propaganda fide* kongregáció 1622-es létrehozásával vagy korábban a jezsuita misszió 1612-es indulásával kezdődik, de az előzményekben az 1570-es évekre lehet visszamenni. Az első kötetet lezáró 1647-es év azért lehet határkö, mert ekkorra szilárdulnak meg a ferencesek vezető pozíciói a missziókban. (A feldolgozás részkérdésekben olykor túlmutat az 1647-es határon.) Ezekről a kérdésekről esik szó a bevezetőben.

Az I. rész a katolikus intézmények helyzetét mutatja be a Balkánon, az alap Dalmácia, illetve Ragusa, amely kereskedelme révén nagy szerepet játszott a birodalom egészén belül is. A másik központ a boszniai ferences szervezet, amely 1248 óta működik ezen az egyháztörténeti szempontból is rejtélyes terepen. De vannak katolikus közösségek Albániában, Szerbiában és Bulgáriában is, néhány ezer fő a 17. sz. során. A továbbiakban a szerző időrendben mutatja be a missziós tevékenység problémáit, a római központ és a helyi tényezők viszonyát. A domokosok a kezdetek után hamar kiesnek, érdemben a ferencesek és a jezsuiták játszanak vezető szerepet (és rivalizálnak egymással), a világi papokat tudatlanoknak és fegyelmezetleneknek tekintik, és sokszor csakugyan azok is, bár akadnak fontos kivételek. Kitér a szerző a missziók irodalmi tevékenységére is, ez a délszláv nyelv(ek) fejlődése szempontjából fontos. Sok író Molnár személy szerint is tárgyal. Elsősorban Biblia-fordításokról és egyházi irodalomról van persze szó, de a későbbi irodalmi fejlődés alapjait itt és ezzel rakják le. A 17. sz. derekán mérleget vonva Molnár szerényen úgy látja, csak részeredmé-

nyeket sikerült elérnie. Valójában persze az anyagot teljesen kiaknáztá, kiváló összefoglalást is adott. A Függelék közli a fontosabb egyházi és világi tisztségviselők, pápák, uralkodók, rendfőnökök stb. adatait is. A részletes bibliográfia Molnár Antal húsz saját munkáját is felsorolja, ezzel is igazolva, hogy valóban a kérdés egyik szakavatott kutatójáról van szó. Nagyon hasznos segédeszköz a tizennégy fekete-fehér, jól áttekinthető térkép. A névmutató a délszláv neveket lehetőleg saját formájukban szerepelteti, nem a forrásokban gyakori olaszban. Egy olasz és német rezümé összefoglalja a könyv fő eredményeit. Valamiféle tartalmi ismertetés persze túl nagy helyet venne igénybe. Inkább csak a kérdés történeti fontosságára igyekeztünk rámutatni, és igazolni azt, hogy Molnár Antal könyve teljes mértékben megérdemelte az előkelő sorozatban való megjelentetést.

(Molnár Antal: Katolikus missziók a hódolt Magyarországon I. 1572-1647. [Humanizmus és reformáció 26.] Balassi Kiadó, Budapest, 2002, 587 o.)

A szerző, Rácz Lajos a Szegedi Egyetem oktatója, aki történelem-földrajz szakos kutatóként olyan témát keresett, amelyben mindkét szaktárgyat hasznosíthatja. Így került az éghajlattörténethez. A témakörből már számos publikációja jelent meg, ezeknek mintegy összegzése ez az óriási forrásanyagot feldolgozó könyv.

A bevezető rövid áttekintést ad a történeti ökológia nemzetközi szintű kialakulásáról, ezen belül az éghajlattörténet kutatásáról. Ezt angol tudósok kezdték az 1960-as években, persze számos korábbi kezdeményezés után. Rácz Lajos igen részletes és pontos áttekintést ad az éghajlattörténet lehetséges forrásairól, megint csak nemzetközi (érdemben persze európai) összefüggésben. Itt is számos módszertani fogást tárgyal. Az 1780-1850 közti korszakra a budapesti és a magyarországi átlagok közt korrelációs indexet is tud számítani

a hőmérséklet vonatkozásában, a csapadékra nincs elég adat. A magyarországi eredményeket svájciakkal hasonlíttja össze, már csak azért is, mert a kutatás módszertanához is sokat vett át svájci szakértőktől.

Rövid áttekintést ad az utolsó két évezred európai éghajlati változásairól az utolsó két évezredben. A Kr. e. 1. és Kr. u. 4. sz. közt volt egy éghajlati optimum, a 4-8. sz. megint glaciális jellegű volt, utána indult meg ismét a felmelegedés, ezen belül dán adatok szerint a 8-11. sz. közt volt az optimum. A 14-19. sz. jelentette a kis jégkorszakot (az elnevezés már régóta használatos), a 20. sz. hozott újabb felmelegedést, ezt csak átmenetileg váltotta fel az 1950-1960-as években lehülés.

Ez után következik a könyv főrésze, az 1500-1850 közötti magyarországi adatok összehasonlítása (időnként egyes részleteknél még az 1960-as évekig is elmegy). Itt bőven idézi a korabeli forrásokat, és havonta vizsgálja a változásokat. (Átlagban a január a leghidegebb és július a legmelegebb hónap.) A hőmérsékleti anomáliákat is bemu-

tatja, mindig helyszínhez kötve, térképpel illusztrálva. A lehetőséghez képest a hőmérsékletre és a csapadékra vonatkozó adatokat sorolja fel, majd évszakok és évek szerint is összegzi adatait. Az eredményeket végül részleteiben is összeveti Svájjal, vagyis Közép-Európával. A források és feldolgozások jegyzéke után a hőmérséklet és a csapadék többlépcsős transzformációk útján számított indexeit közli az 1500-1850 közötti időszakra, az éven belül hónapok és évszakok szerint is összegezve (285-303. pp.).

Rácz Lajos roppant bonyolult munkával állította össze ezt a kötetet, amely valóban interdiszciplináris jellegénél fogva a természettudományokat is érinti, tehát igazán helye van ismertetésének ezeken a hasábocon. Olyan munka, amelyet még évtizedek múlva is használnak majd a kutatók.

(Rácz Lajos: *Magyarország éghajlattörténete az újkor idején*. JGYF Kiadó, Szeged, 2001, 303 p.)

Niederhauser Emil

az MTA rendes tagja, egyetemi tanár (ELTE)

Asher Cohen: A haluc ellenállás Magyarországon 1942-1944

Asher Cohen nem volt irigylésre méltó helyzetben, mikor elhatározta, hogy megírja ezt a könyvet, mert olyan témát és korszakot választott, melyről nincsenek a történészszámára annyira áhitott írott források, és ezért ez a mű is főleg visszaemlékezéseken alapul. A kötet a magyarországi zsidóság két világháború közötti rövid – elsősorban intézménytörténeti – áttekintése után kronologikus sorrendben tárgyalja az 1942-44 közötti magyarországi haluc ellenállási mozgalmat. A haluc mozgalom politikailag sokszínű, cionista ifjúsági mozgalmak hálózata volt.

A történet a soá első, Budapestre érkező menekültjeivel kezdődik, akik – szemtanúként – nemcsak a környező országok zsidó-

ságának vésznapijairól hozzák meg a hírt, hanem a zsidó ellenállás formáiról is. A kötet ennek a két hírnek a magyarországi, elsősorban budapesti fogadtatásáról szól: a haluc ellenállás reményeiről és kudarcairól.

A soá esetében kulcskérdés annak feldolgozása, miért nem álltak ellen tömegesen a zsidók, illetve ha ellenálltak, milyen formában és milyen eredménnyel tették ezt olyan helyzetben, mikor a testi túlélés maga is az ellenállást jelentette. Elemzésében Cohen a haluc mozgalom generációs jellegére mutat rá. A zsidó *establishment* idős és elismert tagjai, akik társadalmi helyzetük vélt és valós fontosságának tudatában sokáig reménykedtek a magyar vagy egyes német politikai vezetők ígéreteiben, nem akartak hinni a fiatal zsidók hozta borzalmas híreknek, amit sokszor nők továbbítottak. Cohen nem elemzi, miért volt olyan sok nő a futárok között, csak annyit

jegyez meg, hogy „lányok talpraesettsége kellett” a feladatok ellátásához. (69. p.) De hogy miért is voltak ezek a nők talpraesettek, mikor a zsidó család nem az ilyen irányú talpraesettségre szocializált, arra nem kapunk választ a könyvből. Cohen mentségére: nehéz is erről írni, ha *oral history* forrásokat használ. Mert találkozunk-e a visszaemlékezésekben egyáltalán női büszkeséggel, mikor a saját teljesítményüket mesélik el? Az interjúkban bizony nem. A visszaemlékező nők a szó utáni világ értékeinek, elvárásainak megfelelően alakítják utólag a megélt élmény elbeszélését. Inkább a szegényről beszélnek, hiszen a rettenthetetlen haluc nő is akkor

omlik csak össze, mikor a számára eddig fontos referenciapontot jelentő idős hitközségi vezető fenyegeti meg; hagyja abba a rémhírterjesztést, különben feljelenti a nyilasoknál. A más típusú viselkedés árát meg kellett fizetni, és a haluc nők magas árat fizettek. A könyvben szereplő nők hősök: nemcsak Szenes Hanna vagy Ganz Hanna, hanem Brand felesége, Hansi, vagy a WIZO szervezetében gépelési munkát végző nők is. Köszönet Cohennek, aki könyvével emléket állított nekik (*Fordította Juhász Borbála. Balassi, Bp., 2002. 220 p.*)

Pető Andrea

egyetemi docens (Miskolci Egyetem)

*Czeizel Endre:
Tudósok, gének, dilemmák.
A magyar származású
Nobel-díjasok
családfaelemzése*

Czeizel Endre a magyar tehetségeket, például az írókat vizsgáló, különleges kulturális elemzést meghonosító genetikai könyveit a magyar Nobel-díjasok családfatörténetének tüzetes elemzésével folytatja. A *Költők-Gének-Titkok. A magyar költőgeniuszok családfaelemzése* (ugyanennél a kiadónál 2000-ben) címmel megjelent munka után is sok izgalmas újdonságot kap az olvasó. Czeizel Endre jól ismert magatartásgenetikai és orvosgenetikai módszertanát követi. Hihetetlenül alapos családfaelemzéseket kapunk a nagyszámú mellékletben mindegyik elemzett tudósról, a családban előforduló tehetségektől egészen a halmozott betegségekig, igen alapos filológiai értékelés keretében. A kritikus filosz megjelenik az élettörténeti rekonstrukciókban, olyan „kínos” kérdések eldöntésében is, hogy ki is tartható valóban magyar, illetve magyar származású Nobel-díjasnak. Czeizel itt nem „kíméletes”; olyan

legendás szerzőről is megmutatja, hogy nem sorolható a „magyar” Nobel-díjasok közé, mint Robert Bárány.

A „kritikus filosz” megjelölés azt is jelenti, hogy Czeizel munkacsoportja igen jó, szociológiailag megalapozott kérdőívet használ a családfaelemzésben. Mi is derül ki a kivételes teljesítményekből, amelyek általános érdeklődésre tarthatnak számot? Czeizel Endre ebben a könyvében is a már többször hangsúlyozott, 2x4 faktoros tehetségmodelljét állítja előtérbe. Az első négy faktor az „adottságnak” kedvez. Ez az általános értelmesség, a speciális tehetség, a kreativitás és a motiváció. Többé-kevésbé azt az érdekes következtetést lehet ezekből a feltételezhetően biológiai tényezőkből levonni, hogy a családfaelemzés szerint a tudományra predesztináló, speciális tehetség nemigen van. Általában igazi jelentősége a magas, néhol valóban kiugró általános értelmességnek, s legfontosabbként a kreatitásnak és a motivációnak van. A kitaró motiváció, a különleges odaadás az, ami ezt az igazán kiugró populációt megkülönbözteti osztály-, sors- és kortársaiktól. Valóban ez az a kérdés, ami az itt összegzett esettanulmányok után tovább elemzést is igényel. Minden kreativitáskutatás eljut a motivációnak ehhez a kitün-

tetett elemzéséhez, s ha Czeizel magatartás-genetikailag előrenéző, az igazi kérdés az lenne, hogy az így felfogott motiváció mennyire tekinthető genetikailag meghatározott adottságnak, s mennyire tartozik a másik négy faktorhoz, a környezeti tényezőkhöz (a család, az iskola, a kortárs csoportok és a társadalom). Vajon milyen szerepe van a motiváció alakulásában a könyvben is részletesen elemzett vallási és iskoláztatási háttérnek, a kortárs csoportok nyomásával szembeni ellenállásnak s hasonlóknak? A négy környezeti tényező közül a társadalomra meglehetősen sok negatívumot kapunk, akárcsak az iskolára nézve. Czeizel arra mutat rá – az ő beszámolójuk alapján –, hogy az egykor Magyarországon iskolába járó Nobel-díjasok középiskoláikat kiválóan tartják (itt a gimnáziumok, a fasori Evangélikus Gimnázium vagy a Piarista Gimnázium kitüntetett szerepe jól látható), ugyanakkor magyarországi egyetemi benyomásaik és az egyetem hatása igencsak megkérdőjelezhető. Ennek a kitüntetett iskoláztatási mozzanatnak Czeizel szerint megvan a tanulsága a mai világra nézve is. A középiskolai színvonal alakulása meglehetősen sok negatívumot vetít előre tudományos esélyeinket tekintve. A családi háttér elemzése különösen érdekes abban a

tekintetben, hogy milyen szerepe is van a magyar tudományos tehetségek kibontakozásában a sajátos magyar asszimilált zsidó közegnek. Czeizel ebben az érzékeny kérdésben kitüntetetten hangsúlyozza, hogy igazából a kultúra iránti odaadás, a „könyves” jellegű családi neveltetés döntő tényező, bár a házassági szokások és az ennek következtében előálló beltenyészet hasonlóan hozzájárulhatott a tehetségek akkumulációjához.

A magyar tudomány egésze szempontjából, kicsit a jövőre nézve, a könyv pesszimista, és mégis szeretne derűlátó lenni. Pesszimista azért, mert rámutat, hogy politikai motivációjú iskoláztatási válságaink és egyéb hatások következtében nem reménykedhetünk abban, hogy a periféria szerepéből igazából kikeményedünk. Am Czeizel derűlátó, amikor rámutat arra, hogy a kreatív megoldás kulcsa: az újabb nemzedéket kritikus életkorokban kapcsolatba kell hozni azokkal a nemzetközi központokkal, amelyek értékrendjét azután visszatelepíthetik hozzánk; másrészt a nagyobb csoportmunkában végzett speciális feladatokon keresztül biztosíthatjuk a magyar tudomány teljesítményének szinten tartását. (*Galenus Kiadó, Budapest, 2002., 362 p.*)

Pléh Csaba
az MTA lev. tagja

Jakab László:

A Jókai-kódex mint nyelvi emlék

A nyelvtörténeti adattárak készítése fél évszázada kezdődött az akkortájt megalakult Nyelvtudományi Intézetben. Az első effajta munka Károly Sándor szerkesztésében jelent meg: *A Bécsi Kódex nyelvtana szótárszerű feldolgozásban* (Akadémiai Kiadó, Budapest, 1965). Ez volt az alapmintája a Jókai-kódex azon földolgozásának, melyet lyukkártyás számítógépen kezdett Jakab László és Kiss Antal. Ezek a kiadványok – *A Jókai-kódex ábécérendes adattára* (1978), illetőleg *A Jókai-kódex szókincsének szófaji megsz-*

lása (1980) – már megjelenésükkor nehezen voltak olvashatóak a hiányos betűkészlet, valamint a sokszorosítás rossz minősége miatt. Minthogy a hajdani lyukkártyás számítógép szalagjait ma már nem lehetett használni, a jelen kiadvány számára újra számítógépre került a kódex anyaga, amelynek voltaképpen átdolgozott kiadását adta kézbe Jakab László (aki arról is tájékoztatja az olvasót, az előszóban, hogy az átdolgozásban Kiss Antal egyéb elfoglaltsága miatt nem vett részt).

Az is indokolta a jelen munka elkészítését, hogy az első földolgozás után jelent meg a kódex betűhű átírása a megfelelő latin szövegekkel (*Jókai-kódex XIV-XV. század.*

Akadémiai Kiadó, Budapest, 1981), hiszen tudvalévő, hogy az 1925 előtt – a könyv megmentője, a nyitrai gimnazista neve után – Ehrenfeld-kódexnek nevezett kötet latin nyelvű Szent Ferenc-legendákra megy vissza, amelyeknek magyarra fordított szövegei mintegy ötven év múlva lettek a ránk maradt kódexbe másolva.

A kötet első részében a feldolgozás a kódex valamennyi szavát ábécérendben közli a pontos lelőhellyel (lapszám, sorszám), majd számjeles rendszerrel a feldolgozás tulajdonképpeni eredményét. Összesen tizenegy számjelsor van, ezekből nyolc tartalmaz feldolgozási adatot. S itt van a lényeg, hiszen mintegy kétszázötvenféle nyelvi jelenséget jelez, illetőleg jelezhet a számsorok rendszerével Jakab László. Ez a hatalmas adathalmaz természetesen a XIV. századi magyar nyelv számos kutatási kérdése kapcsán – hangtörténet, alaktan, jelentéstan, nyelvjárás stb. – használható. A feldolgozás természetéből következően, Jakab László nem kíván semmilyen nyelvészeti vonatkozásban vitás kérdéseket eldönteni, sem újakra mutatni, hanem az általánosan ismeretes magyar nyelvtörténeti kutatások alapján megállapítható tényeket rögzíti, s mint írja is: „Az adatok értékelése a felhasználó kutató feladata.”

A kötet következő része éppen a kutatást megkönnyítendő tartalmaz a hangtanra-hangjelölésre, az alaktanra, a szókincsre, a helyesíráshoz kapcsolódó szótárszerű feldolgozási részt. Ebből a tematikus rendezettségű adattárból megtudható, hogy 2973 szó van a kódexben 22 306 adatban, továbbá összetett szavak utótagjaként még 213. Közli Jakab László az azonos alakú szavakat, a ma már nem élő szavakat, a ma már nem élő alakban (is) és a ma már nem élő jelentésben (is), a latin szavakat – hogy csupán a szókincs-használati példátárat említsen, de megvannak a szófaji csoportosítási listák is. Gyakorisági megoszlási adatok is szerepelnek a kötetben, abszolút és halmozott gyakorisági listákkal, szófaji megoszlási

listákkal. A leggyakoribb 1033 szóból gyakorisági szótár is készült. A leggyakoribb az és kötőszó, amely például Petőfi Sándor használatában a hatodik helyen szerepel. (A *mai magyar széppróza gyakorisági szótára* szerint második helyen van az és) Első a Petőfi-szótárban is, a szépprózában is a határozott névelő (*a, az*). A határozott névelő nyelvünk belső fejleménye, más nyelvektől függetlenül született az ómagyar korban, ezért érthető, hogy csupán a hetedik helyen van a Jókai-kódex gyakorisági listáján 364 adattal, amelyek zöme *az*, a rövidült formából, tehát az *a*-ból nincs két tucat sem. Hasonlóan érdekes lehet a nem nyelvész számára is, hogy az imént idézett témajelölő belső címben a *farakas*-ra a kódex a *kyvonatkozó* névmást alkalmazza. A *ki, mi* és egyéb vonatkozó-határozatlan névmások szerepkör szerinti kiválását a kérdő névmások közül hosszabb ideig nem követte alaki elkülönülés, a Jókai-kódexben az *aki, amiféle* alakokra egy-egy példa adódik. Az ómagyar kor második felében a *ki, aki* névmás egyaránt vonatkozhatott minden olyan személyre vagy nem személyre, amely az előzményben (a főmondatban) tartalmaz szóval meg volt nevezve. Később, így a XX. században is a választékos beszéd és írás az *aki* (és ritkábban: *ki*) névmást személyre utaló helyzetben használta. Ez azért is érdemes a figyelemre, mert az utóbbi esztendőkből az *aki* névmás használatában lehetett gyors változást észlelni, ti. mindenféle szemantikai tartalmú visszautalásra kezdik használni a mai beszélők („A légitársaságok, *akik* nagyobb géppel kívánnak leszállni...” – „Cégünk, *aki* első ebben a szolgáltatásban...” – A tyúkok, *akiket* itt tenyésztenek...”). A kialakult rendszer változása lesz-e ebből – nem tudhatni.

A szóalkotási módok, az igeragozás, a névszóragozás, a névszótövek, az igetövek csoportosítása után a helyesírási rendszert is bemutatja az összegyűjtött adatok csoportjával a szótáríró, mielőtt a hangtan körébe tartozó jelenségek adattárait megadná. A Jókai-

kai-kódex nyelvi emlék gyanánt való földolgozása értékes és szükséges alap kutatás. (Jakab László: *A Jókai-kódex mint nyelvi emlék szótárszerű feldolgozásban*. Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszéke, Debrecen, 2002. 527 p.)

Büky László

az MTA doktora, tszkv. egy. docens (SZE)

Kovács László
Neumann János és magyar tanárai – László Rátz and John von Neumann. A Gifted Teacher and His Brilliant Pupil

A két könyv valójában egy, pontosabban a magyar az angol nyelvű módosított változata. Arthur Stinner, a természettudomány tanításának magyar származású kanadai professzora mindkét könyvhöz előszót írt; az angol nyelvűben a könyvet diákjainak, a természettudomány leendő tanárainak ajánlja, míg magyarul szélesebb körben szólítja meg a közönségét: *melegen ajánlom minden magyar diák, tanár és egyetemi oktató figyelmébe*.

Neumann János, a huszadik századi magyar tudomány egyik legnagyobb alakja, száz éve született – ez a körülmény a várható olvasók körét tovább növeli. A könyvek felépítése ehhez igazodik. A magyar változat a Budapesti Fásori Gimnázium bemutatásától halad a Neumann pályája szempontjából legfontosabb tantárgyak, a matematika és fizika tanárainak – Rátz László, Mikola Sándor, Sulek József – bemutatásán át a gimnazista Neumann fejlődését segítő egyetemi oktatók, Fekete Mihály és Szegő Gábor életrajzain keresztül a zürichi egyetemen az ifjú Neumannt oktató Pólya György életrajzi vázlatáig.

A Neumannról szóló rész a lehető legtöbb információ rögzítésének elvét követi; kortársi visszaemlékezésekkel kiegészített életrajzi vázlat, amit tudományos munkásságának szakterületek szerinti felsorolása követ. A kötet különlegessége a Neumann János-emlékek tizennyolc tétele a washingtoni Smithsonian Intézet gazdag anyagának bemutatásától a princetoni temető alaprajzáig, Neu-

mann sírkövének fényképével. A kötet között főleg a magyarországi, mindenekelőtt budapesti utcanevek, iskolaelnevezések, emléktáblák fényképei és szövegei. A fejezetet Neumann 210 tételből álló bibliográfiája zárja.

Függelékbe került Neumann: *A matematikusc.* tanulmánya, a *New York Times* és a *Physics Today* gyászjelentései, s a kortárs és barát Wigner Jenő összegező, méltató írása.

A felépítés, az arányok kialakítása értő szakemberre vall, aki nem tévesztette szem elől a várható olvasói kört. Az átgondoltság különösen akkor szembetűnő, ha az angol változattal hasonlítjuk össze. A Fásori Gimnázium bemutatását megelőzi egy rövid tanulmány a huszadik század eleji Magyarországról. Ez még akkor is indokolt, ha olvasóként magyar származású amerikaiakra gondolunk elsősorban, akik számára a magyar történelem nem kötelező tantárgy. A bevezető *Mesterek és tanítványok* egy oldala is háromra bővült *The Gifted Teacher* címmel, amely Wigner visszaemlékezései alapján készült, felhasználva a tanári munka jelentősége mellett a neves barát meggyőző érveit is.

Végeredményben két, szép kiállítású, karcsú kötetet tartunk a kezünkben, amelyekben elég lapozgatni, hogy az illusztrációk szokatlan gazdagsága felkeltse figyelmünket. A színhelyek, térképvázlatok, emléktáblák képeinek közléséhez nem kellett engedélyt kérni, mert azok a szerző saját felvételei.

A hibák is a szerző sajátjai. Van közöttük olyan, ami esetleg a recenzens túlbuzgósága miatt tűnik hibának, mint a magyar változatban a két nekrológ négy angol nyelvű oldalnak közlése fordítás vagy magyar nyelvű összefoglalás nélkül. Még az is a recenzens okvetetlenkedésének tekinthető, hogy *A legjelentősebb magyar természettudósok és*

tanárok arcképcsarnokában szerepel Lénárd Fülöp, holott magyarsága vitatható. Az azonban mindenképpen következtetlenség, hogy ebben az arcképcsarnokban Bolyai János és Pólya György révén szerepelnek matematikusok – de akkor miért csak ők? A tanárokat ugyanítt Vermes Miklós képviseli – miért a többes szám? Ha abból indulunk ki, hogy a professzor is tanít, akkor az ésefelesleges az arcképcsarnok címében. Az meg egyszerűen tévedés, hogy Gábor Dénes a Toldy Gimnáziumot látogatta volna, hiszen ő az itthon Karinthy Frigyes révén legismertebb iskolába, a Markó utcai Főreálba járt.

A hibákat könnyű felsorolni, mert kevés van. A kötetek a tudóssá válás folyamatának egy fontos fázisát emelik ki, amikor felmerül az igény a tudás megszerzésére. Ez a fázis a leginkább tervezhető és kézben tartható – többféle jó megoldás létezik, és csaknem

végtelen számú rossz. Ez a kötet az angol nyelvű változatával együtt egy olyan – Kovács László által szerkesztett és részben írt – sorozat tizedik kötete, amely a jó példák elemzésére vállalkozott: Wigner Jenő, Szilárd Leó, Hevesy György, Eötvös Loránd az eddig kidolgozott tételek. Keskeny kötetekben szikár, célratoró megfogalmazás – ez a *Studia Physica Savariensia* fajsúlyosságának receptje, és ennek alapján készült a Neumann Jánosról és tanáiról szóló kötet is. (Kovács László: *Neumann János és magyar tanárai. Studia Physica Savariensia X. Szombathely, BDF, 2003, 122 p.*; Kovács László: *László Rátz and John von Neumann. A Gifted Teacher and His Brilliant Pupil. University of Manitoba, Winnipeg, 2003, 107 p.*)

Füstöss László

Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem, Fizikai Intézet

Csokonai Vitéz Mihály: Költemények 5.

Vannak könyvek, amelyeknek megjelenését az egész irodalmi szakma várja, s vannak sorozatok, amelyek befejezésekor igazi ünnepi pillanatot élhetünk (élhetnénk) át mindannyian, akik fontosnak tartjuk a magyar irodalom értékeinek kutatását és megőrzését. Mégis szinte észrevétlenül jelentek meg egy kiemelkedő sorozat utolsó kötetei – a Csokonai kritikai kiadásé. Sokkal nagyobb nyilvánosságot és elismerést kellett volna kapnia a magyar tudományosságban annak a ténynek, hogy több évtizedes munka után, generációk együttes kutatásainak és kiemelkedő egyéni kutatói teljesítményeknek köszönhetően teljessé vált a magyar felvilágosodás legnagyobb költőjének – és a modern magyar líra elindítójának – életműkiadása.

A munka kapcsán nem túlzás évtizedekről beszélni: a *Csokonai Vitéz Mihály Összes Műve* címet viselő sorozatban a *Költemények*

első kötete 1975-ben jelent meg a költő korai, 1785-90 közötti verseivel. A színművek kritikai kiadását tartalmazó két kötetet Pukánszky Kádár Jolán rendezte sajtó alá 1978-ban. Hosszabb szünet után, 1988-ban jelent meg a *Költemények* második kötete (1791-93 közötti versek, Bp. 1988), 1992-ben pedig a sorozat harmadik kötete, benne az 1793-96 közötti időszak verseivel. A negyedik kötet, amely a költő pályájának filológiai talán legérdekesebb szakaszát, az 1797-99 közötti időszakot mutatta be, 1996-ban jelent meg. *Csokonai Levelezése* 1999-ben látott napvilágot Debreczeni Attila jóvoltából. A *Költemények* utolsó, ötödik kötete csak 2002-ben jutott el a kiadásig, ekkor azonban együtt jelenhetett meg a sorozat két zárókötetével: *Tanulmányok* (sajtó alá rendezte és a jegyzeteket írta Borbély Szilárd, Debreczeni Attila, Orosz Beáta) és a *Feljegyzések* (sajtó alá rendezte és a jegyzeteket írta Borbély Szilárd, Debreczeni Attila, Orosz Beáta, Szép Beáta). A sorozat kiadója, az Akadémiai Kiadó, ennek a kiadásnak az

újbbli vállalásával is visszatallt saját tudományos feladataihoz, s céljának, jelentőségének megfelelően lett szakavatott gondozója a tizkötetes összkiadásnak, amelynek utolsó kötetei ugyanolyan nyomdai igényességet mutatnak (különösen a kották és a képmelléklet esetében), mint a legelső.

Bár a kötetek belső oldalán találhatunk sorozatszerkesztőt és lektort (valamennyien a korszak legjobb kutatói, az első kötetet Julow Viktor szerkesztette, a többit Szuromi Lajos és Szilágyi Ferenc, illetve Debreczeni Attila; a lektorok között volt Stoll Béla, Bíró Ferenc, Csetri Lajos, Kerényi Ferenc), Csokonai költeményeinek kritikai kiadása mégis egyetlen ember nevéhez fűződik, Szilágyi Ferencéhez, aki egyedül rendezte sajtó alá a *Költemények* mind az öt kötetét, közel négy évtizedes kutatómunkával, 5000 oldalon.

Az egyszemélyes teljesítmény egyre ritkább a magyar irodalomtörténet-írásban és szövegkiadásban: ma a monográfiákat is, a kritikai kiadásokat is munkacsoportok készítik. A többi kritikai kiadással összevetve látszik igazán, milyen nagy felkészültséget és odaadást követel egyetlen kutatótól egy teljes költői életmű sajtó alá rendezése, különösen ha olyan költőről van szó, mint Csokonai, aki saját költői szerep-tudatának és stílus-ideáljának megfelelően éveken keresztül csiszolgatja, javítgatja versszövegeit, s akinek verseit – nyomtatott kiadások helyett – nagyrészt csak saját kézíratai, illetve számtalan barátjának és tanítványának másolatai őrizték meg.

Ez a sorozat nem egyszerűen szövegkiadás: az első kötet tartalmazza a Csokonai textológia teljes áttekintését, kitér Csokonai helyesírására, a versek időrendjére, dallamaira, és végigtekinti Csokonai életművének kiadástörténetét is. A monografikus megfigyelések, értékelések a többi kötetből sem hiányoznak, így a szövegkiadás nyomán jól kitapinthatóak Csokonai költészetének csomópontjai, a változások iránya, jellege.

Az ötödik kötet mintegy száz verset tar-

talmaz, az 1800-1805 közötti évek termését. Ez a korszak a poétikai kiteljesedésé: bizonyíték rá a verselés sokszínúsége, változatosága és formai tökélye, a nagy ódák, bölcselő versek tartalmi gazdagsága. Az összegzés, a kiérelés korszaka ez, amit még fontosabbá tesz egy újfajta költő-szerep felvállalása az Árpádiással, s az a heroikus küzdelem, amit verseinek megjelenítéséért, a kötetekbe rendezett, megkomponált életmű-egészért folytat a költő. Ebből adódnak a filológiai nehézségek is: a kibővített, megszerkesztett versciklusokban (a tervezett kötetekben) jónéhány komoly változtatást végez a költő, alkalmi verseket illeszt eléjük, sokadszorra is módosít rajtuk. Már a kötet anyagának kijelölése is komoly filológiai kutatás eredménye: tizenkét olyan vers van (köztük pl. az Árpád eposz töredéke, vagy *A' Kétségbe esés*című fordítás), amelyeket korábbra datált a kutatás, most viszont (részletes argumentációval) az életmű végére kerültek, évekkal módosítva a korábbi kronológiát. Számos helyen sikerült helyesbíteni a szövegeket, rekonstruálni kihagyott sorokat, több vers (pl. *A' Háfiz'Sírhalma*) most jelenik meg először teljes egészében. Szilágyi Ferenc nemcsak a sajtó alá rendező számára előírt kötelező szövegkritikai, textológiai munkát végzi el, hanem a versek irodalomtörténeti értékelését és bemutatását is. Különösen a jól ismert, a Csokonai-életmű oktatásban is fontos helyet betöltő versek (pl. *A' Tihanyi Ekho*hoz, *A' Reményhez*) esetében jelent nagy nyereséget, hogy a tárgyi és nyelvi magyarázatok között ott van mindaz, amit ezekről a versekről leírtak – a kortársi véleményektől kezdve a legmodernebb elemzésekkig. Emellett a versek dallama, kottája, utóéletének részletes vizsgálata is kiteljesíti a korábbi Csokonai-képet. A kötet legnagyobb filológiai teljesítménye talán a *Halotti versek a' Lélek' halhatatlanságáról*című Csokonai-vers kiadása (szövegváltozata most jelent meg először), amelynek forráskutatása,

keletkezésének és filozófiai háttérének felderítése és majdnem ötven oldalon való bemutatása önálló tanulmánynak is beillik.

Nem könnyű eligazodni az adatok, a vélemények sokaságában, ebben a rendkívül gazdag és sokszor nagyon kusza textológiai hálóban ami a kötet verseit körülveszi, de a világos tagolás és bizonyos anyagoknak a Függelékben való közlése segít elválasztani a lényegest a lényegtelenről, s a mutatók is irányításként szolgálnak a hatalmas anyagban.

A Csokonai-életműsorozat további méltatása helyett – amelyre remélhetőleg más-hol is sor kerül majd – hadd álljon itt Szilágyi

Ferenc személyes vallomása, ami minden klasszikusunk kiadásának mottója lehetne: „Ez a kötet is azért készült, hogy e szellemi óriásunk életműve a maga hiteles teljességében éljen és hasson, s általa a nemzet is megtalálja hiteles önmagát s méltó helyét a Csokonai által annyira vágyott Európában, a világban.” (*Csokonai Vitéz Mihály Összes Művei, Költemények 5, 1800-1805. Sajtó alá rendezte, a bevezetőt írta, jegyzetelte: Szilágyi Ferenc. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2002., 1063 p.*)

Pintér Márta Zsuzsanna

tanszékvezető egyetemi docens (Veszprémi Egyetem)

Tudományos kutatás tabuk nélkül

Bár a tudományról és a tudományos kutatásról sok szó esik napjainkban, csak kevesen tudják, hogy valójában hogyan működik a tudomány, hogyan is zajlanak a tudományos kutatás hétköznapijai. Siegfried Bär *Professzorok és alattvalók – A tudományos kutatás diszkrét bája* című könyve tabukat nem tisztelve ad átfogó képet az emberi tevékenység e területéről, és görbe tükröt tart az olvasó elé.

A német szerző könyvét álneven adta ki, hogy annak tartalma miatt elkerülje a feltételezhető „medveadászatot” (a *Bárszö* németül medvét jelent). A könyv magyar nyelven való megjelenésében jelentős szerep jutott Braun Tibor professzornak, aki a kiadáshoz írt előszavában meg is jegyzi: „... jómagam már régebben terveztem egy ilyen szerű könyv megírását, persze magyar vonatkozásban. Közben azonban felismertem, hogy ehhez olyan adottságokra lenne szükségem, amelyekkel sajnos nem rendelkezem. Ezek után „fedeztem fel” Bär könyvét. Barátaim szerint, amikor azt hazai kiadásra javasoltam, nem számoltam a következményekkel. Meglehet, de egy csepp jól adagolt mazochizmus állítólag serkentően hat a szellemre. És talán még az is elképzelhető, hogy sokan szeretni fogják

e németországi sikerkönyvet. Ezért ajánlom e művet érettségizőknek, egyetemi hallgatóknak, doktoranduszoknak, posztdoktoroknak, kutatóknak, egyetemi oktatóknak, akadémikusoknak, sőt Széchenyi-díjasoknak is – és mindazoknak, akiket érdekel, hogyan izzadják ki a tudást.”

Előjáróban néhány alapvető fontosságú tényt érdemes felsorakoztatni, amelyek természetesen meghatározzák a tudományos kutatás „diszkrét báját”.

1. A tudomány társadalmi intézménye nem demokratikus, mivel az eredményes szakmai előélet különböző mértékben súlyozza az egyes véleményeket. Ahogy azt mondani szokták, a tudományban „meritokrácia” van. Ahhoz tehát, hogy valaki véleményt nyilváníthasson, előbb „le kell tenni valamit a tudomány asztalára”.

2. A tudományos kutatásban rendkívüli versengés folyik a kiemelkedő eredmények eléréseért. Az élsporttal ellentétben azonban a verseny könyörtelenebb; itt nincs ezüst- és bronzérem, minden dicsőség az első!

3. A modern tudományos kutatás, egyes elméleti tudományágaktól eltekintve, csapatmunka, ami szükségképpen bizonyos hierarchiát teremt a csapat tagjai között.

A közvéleményben kétfajta kép él a tudományról. Az egyik szerint (ezt főleg egyes

áltudományos körök terjesztik) a tudósok ki-sajátítják maguknak a tudományt, és ez a „hivatalos tudomány” elnyomja az önjelölt és általában autodidakta zseniket, feltalálókat stb., a motiváció pedig egyszerűen az irigység. A másik kép némileg idealizálja a tudósokat, akik idejüket és energiájukat a népért áldozva dolgoznak fáradhatatlanul életünk jobbításán.

Nos, a tudós is ember, annak minden előnyével és hátrányával – éppen erről szól Siegfried Bär könyve. A szerző elsősorban a németországi, azon belül pedig az élettudományok terén uralkodó viszonyokat vizsgálja és tüzi tollhegyre. Előszavában a következőket tartja fontosnak közölni: „A német kutató pályafutása szempontjából a döntő dolog nem a kísérletezés során megnyilvánuló ügyesség vagy szorgalom. A döntő a kutató politikusi képessége, amellyel rá tudja venni a professzorok tisztelt társaságát, hogy vegye fel őt soraiba. Az igazán égető kérdések a következők: Hogyan kaphatnék saját laboratóriumot? Hogyan válhatnék önálló kutatóvá? Honnan kapok pénzt a kutatásaimhoz? Hogyan jutok feljebb a kutatási hierarchiában? Ezekről a könyvek hallgatnak. Erről a titkos tudományról egyetlen kiadvány sem jelent meg, talán azért, mert a könyveket legtöbbször a professzorok írják, akiknek az egyszerű kutató életével már semmilyen kapcsolatuk nincs.”

A könyvből megtudhatjuk, hogy a tudomány fejlődése mennyi fáradságos munkával jár, és mekkora szorgalmat követel meg a gyakorló kutatótól. A kutatási szervezet piramisának – ha úgy tetszik, a számlétrának – alján helyezkednek el az egyszerű kutatók, csúcán pedig a professzorok, intézetvezetők, tehát a tudomány arisztokráciája. A kutatási eredmények dicsőségéből sem egyformán részesednek a kutatók, van, aki éjt napallá téve dolgozik valaminek a létrehozásán, és van aztán, aki az eredményt lefölözve hírnevet, elismerést szerez belőle. Az emberarcú tudomány tehát pontosan olyan, mint

az emberi tevékenység bármely más formája, amellyel dicsőséget és hírnevet lehet szerezni. Nem véletlen, hogy a szerző kiterjedten idéz Machiavellitől – akinek észrevételei és tanácsai ma is rendkívül aktuálisak. (Mint például: „Mindenki belátja, milyen dicséretes dolog egy uralkodótól, ha szavát megtartja és útját becsületesen, ravaszkodás nélkül járja. Napjaink tapasztalata mégis azt mutatja, hogy éppen azok az uralkodók alkottak nagyot, akik a hűséget kevésre tartották, és értettek hozzá, hogy ravaszsgal az emberek fejét elcsavarják; és végül felülkerekedtek azokon, akik viselkedésüket a becsületre alapozták.”)

Az érdekes és szórakoztató könyv tehát arra tanít, hogyan juthatunk felfelé a kutatás ranglétráján, hogyan lehetünk sikeres és megbecsült kutatók – megfelelő politikai érzék és stratégia birtokában („aki doktor akar lenni, annak legyen stratégiája és ritmusérzéke”). A humoros, de esetenként a német tudományt eléggé keményen kritizáló könyv nem tudományellenes, sőt, külön fejezetben foglalkozik azzal is, mire jó az alap kutatás.

A szerző jellegzetes stílusában a következőképpen foglalja össze gondolatait az alap kutatásról: „Veszélyeztetné-e Németország jólétét, ha a professzorokat és munkatársaikat úttisztításra vezényelnék? Ezt senki sem tudja, de feltehető, hogy az utak tisztaságának hatása a gazdasági fejlődésre csekély. Az egyetemi és intézeti alap kutatásnak mégis van haszna, ha nem is az, ami a kutatási támogatást kérő pályázatokban áll. Miért ne lehetne a társadalmi össztermék egy töredékét erre fordítani? A kutatás végül is olcsóbb, mint tejtavak és vajhegyek létrehozása.”

Braun Tibor professzor előszavában megjegyzi, hogy a leírtak hasonlósága a hazai állapotokhoz csak a véletlen műve lehet. Ez a megjegyzés természetesen felkelti az ember kíváncsiságát. Éppen ezért talán nem lenne érdektelen megvizsgálni a németországi helyzettel nyilván jelentősen különbö-

zõ hazai viszonyokat sem a tudományos kutatás terén.

A könyvet nemcsak a a számléltra minden fokán lévőknek, a kutatói pályára készülőknek és az aktív kutatóknak kellene elolvasni, hanem mindenkinek, aki szeretné megismerné a tudományos kutatás nehéz

és rögös útját. Fontos azonban, hogy humor-érzék nélkül ne fogjunk bele az olvasásba. (*Siegfried Bär: Professzorok és alattvalók – A tudományos kutatás diszkrét bája. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2003., 148 p.*)

Bencze Gyula
akadémiai doktor

CONTENTS

Lessons of the Neumann Heritage

Zsuzsa Szentgyörgyi – Tibor Vámos: Introduction.....	1476
Benő Csapó: Education for an Information Society.....	1478
János Csirik: Computer Understanding.....	1486
Péter Deák: Security Challenges in the New Order of Infomation World	1490
Péter Érdi: Neurobiology and Informatics.....	1494
István Fodor: Changing Economy, Changing Technology, Changing Opportunities ...	1499
Sándor Kürti: Operational Security of IT Systems	1505
Péter Lax: John von Neumann: The Early Years, The Years at Los Alamos and The Road to Computing.....	1508
Csaba Pléh – Attila Krajcsi – Kristóf Kovács: Web Usage, Communication Patterns, Loneliness and Sociality.....	1513
Pál Tamás: "Creative Industries" in the Central- European Information Societies	1518
Tibor Vámos: E-Government, Society Aspects of the Neumann Heritage	1524
Pál Venetianer: John von Neumann and the Biology of Our Age.....	1529
Ernő Zalai: John von Neumann and Economics	1533

Study

András Gergely: Ferenc Deák in the Year of the Revolution of 1848.....	1539
Magdolna Hargittai – István Hargittai: Scientists on Teller	1547
István Hargittai: Last Correspondence with Edward Teller.....	1554
Ervin Hartmann: Hungarian Ideas and Their Realisation in Hungary	1559
Dénes Bartha: Historical Forms of the Utilization of Forests in Hungary	1566
Rezső Solymos: The Most Important Tasks for the 21 st Century: To Maintain and Develop the Multifunctionality of Forest Ecosystems	1578
Declaration	1584
János Jákó: The Dilemma of Medical Education, Residency Training and Continuing Medical Education	1585
László Kordos: Dinosaur in the Sign of Scorpion.....	1592
Tibor Braun: Universal Genius.....	1601
Péter Vinkler: The Garfield Factor	1604

Academy Affairs

Szilveszter Vizi E.: Thoughts on Hungarian Science before Joining the European Union	1611
World Science Forum – Budapest	1614
Greetings for Péter Csermely – World Congress of Conductive Education	1617

Outkook (Jéki László – Gimes Júlia) .....

Book Review .....

Ajánlás a szerzőknek

1. A Magyar Tudomány elsősorban a tudományterületek közötti kommunikációt szeretné elősegíteni, ezért elsősorban olyan kéziratokat fogad el közlésre, amelyek a tudomány egészét érintő, vagy az egyes tudományterületek sajátos problémáit érthetően bemutató témákkal foglalkoznak. Közlünk téma-összefoglaló, magas szintű ismeretterjesztő, illetve egy-egy tudományterület újabb eredményeit bemutató tanulmányokat; a társadalmi élet tudományokkal kapcsolatos eseményeiről szóló beszámolókat, tudománypolitikai elemzéseket és szakmai szempontú könyvismertetések.

2. A kézirat terjedelme szöveges tanulmányok esetében általában nem haladhatja meg a 30 000 leütést (a szóközökkel együtt, ez kb. 8 oldalnak felel meg a MT füzeteiben), ha a tanulmány ábrákat, táblázatokat, képeket is tartalmaz, a terjedelem 20-30 százalékkal nagyobb lehet. Beszámolók, recenziók esetében a terjedelem ne haladja meg a 7-8 000 leütést. *A teljes kéziratot .rtf formátumban, mágneslemezen és 2 ki nyomtatott példányban kell a szerkesztőségbe beküldeni.*

3. A közlemények címének angol nyelvű fordítását külön oldalon kell csatolni a közleményhez. Itt kérjük a magyar nyelvű kulcsszavakat (maximum 10) is. A tanulmány címe után a szerző(k) nevét és tudományos fokozatát, a munkahely(ek) pontos megnevezését és – ha közölni kívánja – e-mail-címét kell írni. A külön lapon kérjük azt a *levelezési és e-mail címet*, telefonszámot is, ahol a szerkesztők a szerzőt általában elérhetik.

4. Szöveg közbeni kiemelésként *dőlt*, (esetleg **félkövér** – bold) betű alkalmazható; ritkítás, VERZÁL betű és aláhúzás nem. A jegyzeteket lábjegyzetként kell megadni.

5. A rajzok érkehetnek papíron, lemezen vagy email útján. Kérjük azonban a szerzőket: tartsák szem előtt, hogy a folyóirat fekete-fehér; a vonalas, oszlopos, stb. grafikonoknál tehát ne használjanak színeket. Általában: a grafikonok, ábrák lehetőség szerint minél egyszerűbbek le-

gyenek, és vegyék figyelembe a megjelenő oldalak méreteit. A lemezen vagy emailben érkező ábrákat és illusztrációkat lehetőleg .tif vagy .bmp formátumban kérjük; értelemszerűen fekete-fehérben, minimálisan 150 dpi felbontással, és a továbbítás megkönnyítése érdekében a kép nagysága ne haladja meg a végleges (vagy annak szánt) méreteket. A közlemény szövegében tűnő fel az ábrák kívánatos helyét.

6. Az irodalmi hivatkozásokat mindig a közlemény végén, abc sorrendben adjuk meg, a lábjegyzetekben legfeljebb utalások lehetnek az irodalomjegyzékre. Irodalmi hivatkozások a szövegben: (szerző, megjelenés éve). Ha azonos szerző(k)től ugyanabban az évben több tanulmányra hivatkozik valaki, akkor a közleményeket az évszám után írt a, b, c jellekkel kérjük megkülönböztetni mind a szövegben, mind az irodalomjegyzékben. Kérjük, *fordítsanak különös figyelmet a bibliográfiai adatoknak a szövegben, illetve az irodalomjegyzékben való egyeztetésére!* Miután a Magyar Tudomány nem szakfolyóirat, a közlemények csak a legfontosabb hivatkozásokat (max. 10-15) tartalmazzák.

7. Az irodalomjegyzéket abc sorrendben kérjük. A tételek formája a következő legyen:

- Folyóiratcikkek esetében:

Alexander, E. O. and Borgia, G. (1976). Group Selection, Altruism and the Levels of Organization of Life. *Ann. Rev. Ecol. Syst.* **9**, 499-474

- Könyvek esetében:

Benedict, R. (1935). *Patterns of Culture*. Houghton Mifflin, Boston

- Tanulmánygyűjtemények esetén:

von Bertalanffy, L. (1952). Theoretical Models in Biology and Psychology. In: Krech, D., Klein, G. S. (eds) *Theoretical Models and Personality Theory*. 155-170. Duke University Press, Durham

8. Havi folyóirat lévén a *Magyar Tudomány* kefelevonatát nem küld, de az elfogadás előtt minden szerzőnek elküldi egyeztetésre közleménye szerkesztett példányát. A tördelés során szükséges apró változtatásokat a szerző egy adott napon a szerkesztőségben ellenőrizheti.